

»Nur wenn etwas von Rankes Geist, von seiner universalen Geschichtsbetrachtung, von seinem europäischn Horizont in die Landesgeschichtsforschung Schleswig-Holsteins hineingetragen wird, nur dann darf diese hoffen ihre Aufgabe zu lösen, eine Aufgabe, wie sie grösser und schöner kaum in einem andern deutschen Territorium zu lösen ist«. Professor A. O. Meyer bygger først og fremmest paa sine egne Studier i Wienerarkivet. Alene dets diplomatiske Korrespondance vedrørende selve Danmark, nævner han, omfatter omkring 200 Fascikler. Han fremsætter i denne Forbindelse nogle Udtalelser — om Krigsaarene 1848—50 — som ogsaa har Bud til danske Historikere. Ingen, skriver han, vil fremstille den græske Uafhængighedskrig uden Skridt for Skridt at følge de europæiske Kabinetters Stilling. Dog ikke alene det græske Spørgsmaal, ogsaa det slesvig-holstenske blev bestemt ved deres Afgørelse. Derfor »heran an die Quellen, an die europäischn Quellen!« Saavidt man kan skønne, er det ikke Tanken at blive staaende ved blotte Oversigter. Alle de vigtigste Kilder skal udgives fuldstændigt, de øvrige i kortfattede Register. For Tiden inden Ludvig XIV, mener Meyer, at det samlede Materiale vil kunne sammenfattes i et enkelt Bind; først for de følgende Aarhundreder vil det dreje sig om større Mængder. A. O. Meyers Forslag har vundet Tilslutning, og dets Gennemførelse er paabegyndt. Det slesvig-holstenske Universitetsselskab har givet en Bevilling, som fra 1. Januar 1927 muliggør Dr. v. Rantzaus Studieophold i Wien. Et Foretagende er dermed indledet, som ogsaa vil faa Betydning for dansk Historieforskning.

Stille og ubemærket har Arkiverne i Tidens Løb røgtet deres Opgaver. Kun en snæver Kreds af Historikere har haft Interesse for deres Arbejde og har fulgt deres Udvikling. Statsmyndighederne var væsentlig optaget af at holde Udgifterne nede og begrænse Adgangen til Arkivernes Indhold. Først i det 19. Aarhundredes sidste Halvdel indlede en Forandring, som Verdenskrigens Omvæltninger nu synes i Færd med at fuldbyrde. Ovenstaaende Oversigt har til Hensigt at give et Indtryk af dens Omfang og Karakter.

3.

Nyt om Krisen 1914 og Balkan-Politiken 1914—17.

Af Erik Møller.

Under Debatten om den store Krigs egentlige Forhistorie er Spørgsmaalet om de nærmere Omstændigheder ved Serajevo-

Mordet og Belgrad-Regeringens Forhold hertil i de sidste Aar kommen til at spille en betydelig Rolle. Sagen er bleven draget frem fra serbisk Side, men Problemet er ikke let gennemskueligt; dels lægger manglende Kendskab til sydslavisk Sprog afgjorte Hindringer i Vejen for en virkelig selvstændig Vurdering — nogle af de mere ephemere Indlæg lader sig dog i Oversættelse følge i det tyske Maanedsskrift »Die Kriegsschuldfrage« — dels er de gensidige Beskyldninger, som denne Meningsudveksling har givet Anledning til, bleven taget op som Vaaben i det serbo-kroatiske Kongeriges indrepolitiske Partikamp, og dette bevirker, at Deltagerne har mindst lige saa vanskeligt ved at vise Objektivitet som Poincarés Modstandere, idet de Lidenskaber, der er sat i Bevægelse i Jugo-Slavien, er endnu bitrere end i Frankrig. En god Oversigt over Spørgsmaalene, netop under Hensyntagen til de sidstnævnte Momenter, findes i R. W. Seton-Watson's Bog: *Sarajevo. A Study in the Origins of the Great War* (London 1925), der samtidig gennem Forfatterens Indsamling af mundtlige Meddelelser fra Personer i det gamle Dobbelt-Monarki, der har deltaget i Begivenhederne, bliver noget af et Kildeskrift (Smlgn. iøvrigt Hermann Wendel: *Die Habsburger und die Südslawenfrage*).

Naar alt kommer til alt, synes de nye Bidrag til Belysning af Spørgsmaalet, som det virkelig drejer sig om, dog hverken at være talrige eller omfangsrige. Der er først Prof. Stanojevitchs Skrift: *Ubistvo Austriskog Prestolonaslednika Ferdinanda* (paa Tysk: *Die Ermordung des Erzherzogs Franz Ferdinand* 1923), som lægger Skylden for Mordet dels paa de nationalistiske Studenter i Bosnien, dels paa nogle sammensvorne Officerer i Belgrad, dels paa visse østrigsk-ungarske Politikere. Det første er rigtigt, det sidste Fantasi, skønt det altid vil høre til Bloddaadens Mysterier, at op mod en halv Snes »Mordere«, der delvis var Politiet personlig bekendte, uantastede kunde tage Opstilling med Revolvere og Bomber langs den Rute, Ærkehertugen skulde følge i Serajevo (Smlgn. Udtalelse af Stephan Tisza gengivet i Diplom. Aktenstücke. Wien 1919. I 32). Men Stanojevitchs Skrift tager med sine mange udokumenterede Paastande væsentligt Sigte paa den midterste Gruppe og er i Virkeligheden et ex parte Indlæg i det radikale Partis Kamp mod dette Militærkoteri, en Kamp, der er i 1917 samlede sig i en Anklage mod Hovedmanden, Dragutin Dimitrijevitich, for planlagt Attentat mod Kronprinsregenten. Processen, der blev ført i Saloniki, endte med hans Domfældelse og Henrettelse, vistnok paa meget spinkelt Grund-

lag, men hvordan dette end forholder sig, bliver Stanojevitch under disse Forhold en Forfatter, hvis Vidnesbyrd maa behandles med alt muligt Forbehold.

Forøvrigt tog Oberst Dimitrijevitch altid selv »Æren« for at være Serajevo-Mordets Hovedorganisator; den Rolle, han direkte har spillet, har vistnok ikke været saa stor, som han gerne gav det Udseende af, men enten dette forholder sig saa eller saa, kan hans større eller mindre Delagtighed aldrig komme til at kompromittere Pashitch og hans Kolleger i Regeringen, der netop stod i skarpeste Modsætning til Dimitrijevitch og hans Meningsfæller. Anderledes forholder det sig derimod med nogle Erindringer fra de historiske Dage, som Ljuba Jovanovitch, der var Undervisningsminister i 1914, har offentliggjort i et Samlingsskrift *Kro Slovenstva* (Slavismens Blod), der udkom i Tiaaret for Fredsbrudet 1924 (oversat til Engelsk af The British Institute of International Affairs som *The Murder of Sarajevo* 1925). I Følge hans Forklaring skulde Pashitch »i Slutningen af Maj eller Begyndelsen af Juni« (aabenbart gammel Stil) have fortalt de andre Ministre, »at der var Folk, som beredte sig til at tage til Serajevo for at dræbe Franz Ferdinand«; Regeringen traf herefter Forholdsregler til at standse Attentatmændene, men Grænsemyndighederne, som var med i S sammensværgelsen, lod dem slippe igennem.

Ljuba Jovanovitchs Memoirebrudstykke vakte straks meget ringe Opmærksomhed, men i Løbet af Vinteren 1924—25 fik man i serberfjendtlige Kredse og paa tysk Side Øjnene op for, hvad det lod sig bruge til i Krigsskyldsdebatten, et umaadeligt Ansvar kunde nu kastes over paa Belgrad-Regeringen der havde været vidende om Attentatet og ikke hindret det. Det er imidlertid et Spørgsmaal, hvor meget der lader sig bygge paa de nævnte Erindringer; de er, som Jovanovitch selv siger, nedskrevne »for nylig«, altsaa snart ti Aar senere end Begivenhederne, og taaler efter deres hele løse Karakter aldeles ikke den logiske Prokrustes-Fortolkning, de er bleven underkastede. De rummer afgjorte Unøjagtigheder i Tidsfølgen; Princip og hans Fæller havde allerede 15. Maj (gl. Stil) forladt Belgrad og Grænsemyndighederne behøvede altsaa ikke »i Slutningen af Maj eller Begyndelsen af Juni« at sætte sig ud over en Ordre om at standse dem; Fuglene var dengang virkelig fløjne. Der er samtidig den videste Mark for Forveksling; i December 1926 har den tidligere serbiske Gesandt i Wien Jovan Jovanovitch saaledes ment at kunne oplyse, at et andet Sæt S sammensvorne, der tidligere paa Aaret var sendt til Bosnien af selve Dimitrijevitch, faktisk var

bleven standsede ved Grænsen; de to Episoder kan meget let være bleven sammenblandede. Og endelig har Ljuba Jovanovitch aldrig selv opfattet sine Meddelelser som noget epokegørende nyt eller forstaaet den Rækkevidde, man vilde give dem. — Paa den anden Side maa det indrømmes, at de Dementier, der langt om længe fremkom fra Pashitch og hans Partifæller, er af en noget ulden Karakter, idet de samler sig i Paastande om, at Pashitch ikke har givet de paagældende Oplysninger i et Ministerraad, hvad Ljuba Jovanovitch aldrig har paastaet. Da Spørgsmaalet begyndte at blive brændende, bebudede man forøvrigt i Belgrad Offentliggørelsen af en Blaabog; den er ikke kommen, hvad dog maaske kan forklares ved Forvirringer i det under Krigen stærkt omtumlede serbiske Arkiv. Ligeledes meddeltes det ved Pashitchs Død (9. Dec. 1926), at han som Del af sine ufuldendte Memoirer havde efterladt et Arbejde netop om Regeringens Stilling til Østrig-Ungarn i 1914, men siden da har man ikke hørt mere til Sagen.

Tilbage bliver altsaa Muligheden af, at den serbiske Regering i Forsomren 1914 har vidst noget om, hvad der forberedtes i Anledning af Ærkehertug-Tronfølgerens forestaaende Besøg i Bosnien, uden at den — og her kommer det springende Punkt — har advaret Myndighederne i Wien, da man blev klar over, at de Sammensvorne allerede var hinsides Grænsen (Jovan Jovanovitchs Henvendelse til Bilinski i Begyndelsen af Juni synes at have været et rent personligt Skridt — se »Neues Wiener Tagblatt« 28. Juni 1924). Det er en Undladelsessynd, som bl. a. kan finde sin Forklaring i den afvisende Holdning, Habsburger-Rigets Statsmænd Gang paa Gang havde indtaget overfor serbiske Tilnærmelsesforsøg, og som iøvrigt kun bringer et yderligere Enkeltmoment til Bedømmelse af det specielle Forhold mellem Serbien og Østrig-Ungarn, hvor hele Retten naturligvis ikke laa hos den sydslaviske Stat. Men ganske anderledes stiller Sagen sig naturligvis for de Kredse, der af Grunde, som er paapegede i en tidligere Oversigt her i Tidsskriftet, ser Sagen under moralsk Synsvinkel, som Led i hele Krigsskyldspørgsmaalet. Og saa længe denne Betragtning lægges til Grund, faar man ikke en historisk Bedømmelse af disse Tildragelser.

Vi er paa ganske anderledes sikker Grund, naar vi kommer til Dokumentsamlingerne, hvad Mangler de iøvrigt kan have. Samtidig med, at det tyske Aktværk *Die grosse Politik der europäischen Kabinette*, som fra først af var beregnet til at omfatte tre Serier à seks Bind, nu er sluttet med Bind XXXIX, begynder

den tilsvarende engelske Publikation at udkomme: *British Documents on the Origins of the War 1898—1914* (His Majesty's Stationery Office 1926), men ejendommeligt nok med Bind XI, der spænder over Dagene fra 28. Juni til 4. August 1914. Det svarer i og for sig til den tyske Fremgangsmaade, idet man ogsaa i Berlin 1919 begyndte med selve Krisen («Die deutsche Dokumente zum Kriegsausbruch» — fra Serajevo-Mordet til Østrig-Ungarns Krigserklæring mod Rusland) og først i 1922 tog fat med den ovennævnte store Samling fra 1871 til 1914, men herved sættes der paa Forhaand bestemte Grænser for det engelske Værks Omfang. Det var næsten naturnødvendigt, at den tyske Udgave sprængte sine oprindelige Rammer; Aktudvalget i Serie I, der i seks Bind gik fra 1871 til 1890, var ganske utilfredsstillende, og selv om der maaske senere kan være syndet til den modsatte Side, spørger man uvilkaarlig sig selv, om det nødvendige Antal Aktstykker til grundig Belysning af London-Kabinetets Politik fra 1898 til 1914 virkelig kan rummes i ti Bind, selv om Linjerne maaske nok er mere enkle paa engelsk end paa tysk Side.

Som nævnt i et tidligere Bind af »Historisk Tidsskrift« er Offentliggørelsen af de engelske Akter lagt i Hænderne paa G. P. Gooch og Harold Temperley; imidlertid har det britiske Udenrigsministeriums »Historical Adviser«, J. W. Headlam-Morley, besørget Udgivelsen af det foreliggende Bind. Det viste sig nemlig, at han allerede tidligere havde samlet et fuldstændig Sæt af ubeskaarne Dokumenter baade officielle og halv-private — saaledes ogsaa Breve fra den daværende Understatssekretær Sir Arthur Nicolson (Lord Carnocks) personlige Korrespondance med Gesandterne — til Belysning af selve Krisedagenes Historie, og Gooch og Temperley har derpaa blot forvisset sig om, at intet af Betydning var forbigaaet, men ellers overladt Arbejdet til Headlam-Morley. Der er ingen Grund til at tvivle om, at det forholder sig rigtigt med dette Skøn; alt det væsentlige synes nu at være offentliggjort med de foreliggende 677 Aktstykker for de skæbnesvangre Uger (iøvrigt mangler Nr. 38, 41 og 152 fra den oprindelige britiske Hvidbog 1914 i den nye Samling), og Udgaven er alt i alt upaaklagelig; de nøjagtige Tider for Telegrammernes Afsendelse og Modtagelse anføres, og Udgiverens egen Personlighed træder, bortset fra den lidt advokatoriske Fortale, heldigt i Baggrunden; man møder saaledes intet tilsvarende til de stærkt subjektive Noter i »Die grosse Politik der europäischen Kabinette«; mærkeligt nok er Jævnførelsen med »Correspondence Respecting the European Crisis 1914« ikke gen-

nemført, der findes ikke Henvisninger til Nr. 77, 130 og 132 deri, henholdsvis ved Nr. 266, 402 og 417 i den nye Udgave.

De hidtil utrykte Aktstykker eller Dele af Aktstykker, der nu kommer til Offentlighedens Kundskab, giver egentlig ikke nye Synspunkter for Stor-Britanniens Holdning til de andre Stormagter; Nr. 50 (jfr. Nr. 56) viser, at man allerede 16. Juli i London saa nogenlunde har vidst, hvad den østrigsk-ungarske Note til Serbien vilde komme til at indeholde. Alt det afgørende var her allerede tidligere kendt. Der er noget mere om London-Regeringens Holdning overfor de nordeuropæiske Smaastater i Forbindelse med Neutralitetskrænkelsen overfor Belgien, men intet af Interesse angaaende Danmark, som helt laa indenfor den tyske maritime Magtkreds. Det virkelig interessante nye er Sir Edward Greys og de faste Ministerialembedsmænds Bemærkninger (Minutes) til Depecherne fra Gesandterne og deres egne Memoranda om Spørgsmaalene, idet disse til Tider kaster Strejflys over de Brydninger indenfor Kabinettet, som ogsaa prægede Forhandlingerne med den franske Gesandt, og hvis Enkeltheder hører til det mindst kendte af Krisedagenes Historie.

Alt imens virker Arkivpublikationernes gode Eksempel; Poincaré har fornylig udtalt sig paa en Maade, der lader vente, at man ogsaa i Frankrig vil gaa i Gang med en mere omfattende Offentliggørelse af Akter end den, der foreligger i Form af *Documents diplomatiques. Les affaires balkaniques*, og noget lignende er bleven bebudet fra italiensk Side. Samtidig fortsætter *Krasny Archiv* i Moskva med at fremdrage Dokumenter til Czarrigets diplomatiske Historie. Det er langt fra alt, som overføres til andre Sprog end Russisk, men i visse Tilfælde sker det dog. De Dagsoptegnelser fra det kejserlige Udenrigsministerium, som er omtalt i en tidligere Artikel (Hist. Tidsskrift 9. R. IV 63) foreligger nu i en samlet Oversættelse: *How the War Began in 1914. Being the Diary of the Russian Foreign Office* (Allen & Unwin, London 1925) — Ogsaa Tysk: *Der Beginn des Krieges 1914. Tagesaufzeichnungen des ehm. Russ. Aussenministeriums.* — helt i samme forvirrede Form, hvori den gengives i det russiske Arkivs »Historiske Journal« IV 1923, og som har fremkaldt ganske ubegrundede Tvivl om det paagældende Aktstykkets Ægthed. Det drejer sig tvært imod om en meget værdifuld og samtidig Kilde, først nogle Dagsoptegnelser og Regester, som skyldes Lederen af Ministeriets Kancelli, Baron Schilling, derpaa som Appendix nogen diplomatisk Korrespondence in extenso, men et af disse Aktstykker — en fortløbende Beretning fra Gesandten i Berlin, Sverbejef, har de bolshevikiske Udgivere paa ganske menings-

forstyrrende Maade indarbejdet mellem Dagsoptegnelserne. — Endvidere har Friedrich Stieve »im Auftrage des Auswärtigen Amtes« i Berlin fortsat sin Udgivervirksomhed (jfr. Hist. Tidsskrift 9. R. IV 64—65) med *Iswolski im Weltkriege. Der diplomatische Schriftwechsel Iswolskis 1914—17* (Berlin 1925).

Som man ser, naar vi med denne Publikation langt ud over Krigens Forhistorie, skønt Hovedmassen af de her offentliggjorte Dokumenter dog stammer fra August 1914 og den nærmest følgende Tid. Det er stadig Korrespondancen mellem Petersborg og Paris, hvor Iswolski var Gesandt, men den indeholder talrige Meddelelser om de Skridt, der er bleven foretaget under den diplomatiske Kamp, som blev ført videre paa Balkan. Paa flere Punkter faar vi herved et Tværnsnit af dette indviklede Spil, hvor de officielle Aktsamlinger hidtil kun har givet os Kendskab til enkelte Længdesnit af Udviklingen, saaledes Forholdet mellem Grækenland, Serbien, Bulgarien og Centralmagterne (*Livre blanc grec — Les pourparlers diplomatiques 1913—1917*. Paris 1918. Smlgn: *Documents diplomatiques*. Athènes 1917), Forhandlingerne mellem Østrig-Ungarn og Rumænien (*Österreichisch-ungarisches Rotbuch. Diplomatische Aktenstücke betreffend die Beziehungen Österreich-Ungarns zu Rumänien 22. Juli 1914—27. August 1916*) og Ententemagternes Forhold til Tyrkiet (*Correspondence Respecting Events Leading to the Rupture of Relations with Turkey — Miscellaneous No. 13* (1914) og *Le second Livre orange russe* 19. Juli-1. August — 19. Oktober-1. November 1914. Paris 1915; af sidstnævnte er der i 1926 kommen en Udgave med ubeskaarne Dokumenter *Das russische Orangebuch über den Kriegsausbruch mit der Türkei* herausgb. von Fr. Stieve; den indeholder ogsaa helt nye Akter ligesom Rombergs Udg. af den første Orangebog (se Hist. Tidsskrift l. c. S. 66¹), men nogle har allerede været offentliggjorte i »Schriftwechsel Iswolskis« og af virkelig Betydning er kun Nr. 22, 28, 59 og 71). Der er forøvrigt ogsaa fremkommen russisk Korrespondance, som direkte drejer sig om Balkan-Forholdene; navnlig en »Hvidbog« fra 1922 citeres. En Del af disse Akter er spredtvis oversat i »Die Kriegsschuldfrage« og en senere samlet Udgave bebudet som 5. Hefte af »Beiträge zur Schuldfrage«. Nogle bulgarske diplomatiske Dokumenter omtales, men synes ikke oversatte paa noget alment tilgængeligt Sprog.

Et Spørgsmaal, der i denne Sammenhæng ogsaa er traadt stærkt i Forgrunden i de senere Aar, er Grækenlands Holdning. Der gøres her et meget energisk Arbejde for at rense Kong Konstantin og hans Kabinetter for Beskyldningerne for Tyskvenlig-

hed og tvetydig Politik. En Brevsamling, *A King's Private Letters. Being Letters written by King Constantine of Greece to Paola, Princess of Saxe-Weimar during the Years 1912 to 1923*, skal give og giver til en vis Grad et sympathetisk Indtryk af deres Forfatter, som imidlertid skrev afgjort mere i Felten end i sin Hovedstad, og Materialet til Belysning af Begivenhederne fra 1914 til 1917 er derfor ret sparsomt og farveløst. Et Par omfangsrige Værker paa Fransk, A. F. Frangulis: *La Grèce et la crise mondiale* I—II 1926—27 og S. Cosmin: *L'Entente et la Grèce pendant la Grande Guerre* I—II 1926, er rene Partiskrifter, i Grunden mere Angreb paa Venizelos end Forsvar for Kongen, og unøjagtige ikke alene af tendentiøse Grunde, men de faar Interesse ved, at de rummer et betydeligt — delvis fælles — utrykt Materiale i stor Udstrækning i sammenhængende Citat. Fra den anden Lejr kan nævnes: Demetra Vaka: *Constantine, King and Traitor* (1917); Forfatterinden er græsk-amerikansk Journalist, opholdt sig i Grækenland under Krigen og har talt med en Række af de fremtrædende Personligheder, der alle var ivrige for at skabe Stemning i Fristaterne. En Del af Indholdet lyder fantastisk, er det maaske ogsaa, men sammenholdt med de dokumenterede Oplysninger viser det sig paa adskillige Punkter at være rigtigt og giver saaledes sit Stykke af det endnu langtfra fuldstændige Sammenlægningsbillede.

Hvor fragmentarisk dette Materiale end er, tillader det os dog i Forbindelse med de Oplysninger, der kan hentes fra Memoireværker af en Række Ministre og Diplomater at danne os et noget klarere Billede af Balkan-Begivenhederne, og navnlig træder det tydeligt frem, hvorledes det ikke var den britiske Regerings liberale Doktrinarisme, men Czar-Magtens Særpolitik, der bidrog til at forspilde Ententens Chancer i Forholdet til Bulgarien. Overfor Hellenernes Kongerige gjorde en dybtgaaende Modsætning mellem engelsk og fransk Opfattelse sig stadig gældende og lammede enhver Aktion ligesom Uenigheden mellem Ententens civile og militære Repræsentanter paa Stedet. Forøvrigt er det vanskeligt med det foreliggende Materiale at komme bag Begivenhedernes Yderside, angaaende hvis Fortolkning Paa-stand stadig staar mod Paastand. Saa meget er dog sikkert, at det har skortet uhyre paa diplomatisk Takt og Bøjelighed fra begge Sider, og at der i Kong Konstantins Kreds, selv om den i mange Maader kan være bleven miskendt, har hersket en mærkelig Mangel paa Forstaaelse af andre Realiteter end de militære.
